ՀՏԴ 929:281.6 Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս

ՎԱԶԳԵՆ Ա ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
(Ծննդյան 115-ամյակի առթիվ)*

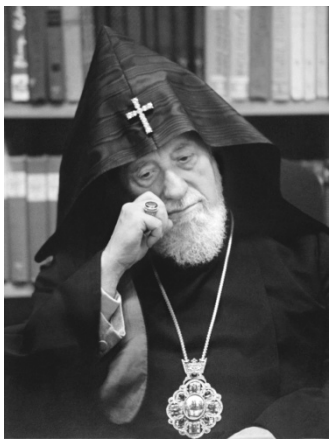

Լրացավ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս, Հայաստանի ազգային հերոս, ՀՀ ԳԱԱ պատվավոր ակադեմիկոս, երջանկահիշատակ Վազգեն Ա Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 115-ամյակը: Նրա ապրած կյանքը և գործունեությունն անգնահատելի են մեր ժողովրդի համար:

Ապագա կաթողիկոսի հայրը՝ Աբրահամ Պալճյանը, ընիկ թեքիրդաղցի էր, արհեստով՝ կոշկարար, 1895–1896 թվականներին՝ Կոստանդնուպոլսի հայկական ողբերգական իրադարձությունների ժամանակ, եղբայրների և քույրերի հետ գաղթում է Ռումինիա ու հաստատվում Բուխարեստում: 1907 թ. Աբրահամն ամուսնանում է էդիրնեցի օրիորդ Սիրանուշի հետ: 1908 թ. սեպտեմբերի 20-ին Պալճյան ընտանիքում ծնվում է Լևոն-Կարապետը:

1913 թ. Պալճյանները հաստատվում են Կոստանդնուպոլսում, որտեղ Լևոն-Կարապետը հաճախում է Կետիկ-փաշայի ազգային մանկապարտեզը: 1914 թ. գարնանը նա ծնողների հետ վերադառնում է Բուխարեստ: Առաջին համաշխարհային պատերազմի օրերին Պալճյան ընտանիքն ապաստան է գտնում Օդեսայում, ուր Լևոն-Կարապետը նախնական կրթություն է ստանում Արմեն Շիտանյանի հայկական նախակրթարանում: Երեխայի դաստիարակության հոգսը ստանձնում է մայրը: Տանը Լևոն-Կարապետին միաժամանակ մասնավոր դասեր է տալիս ուսուցիչ և մտավորական Աշոտ Սպանդարյանը:

1919 թ. Պալճյանները կրկին վերադառնում են Բուխարեստ: Ուսումնատենչ Լևոն-Կարապետը ուսումը շարունակում է տեղի Մխսաքայան-Քեսիմյան ազգային վարժարանում, այնուհետև՝ գերմանական դպրոցում, ապա՝ Բուխարեստի բարձրագույն ուսումնարանում: 1928 թ. նա հաճախում է հայկական վարժարանին կից բացված հայոց լեզվի ու գրականության գիշերօթիկ դասընթացներին՝ դաստիարակ-ուսուցիչ Գևորգ Ղազարյանի ղեկավարությամբ: Առևտրական-հաշվապահական տեխնիկումն ավարտելուց հետո մտածում է իր աշխատանքով թեև ու թիկունք լինել ծնողներին: Դեռևս 14 տարեկանից սկսած՝ դպրոցական արձակուրդներին, տարին 2–3 ամիս, նա ստիպված է լինում աշխատել հայ առևտրականների մոտ՝ ապահովելու համար իր դպրոցական տարեկան վճարումները:

---

* Ներկայացվել է 20. XI. 2023 թ., ընդունվել է տպագրության 29. XI. 2023 թ.:

Ընտանիքը, դպրոցը և հայկական շրջանակը լրացնում ու ամբողջացնում են պատանի Լևոն-Կարապետի միջնակարգ կրթությունը: Խոստումնալից երիտասարդի առաջ բացվում են գործունեության լայն ասպարեզ: Նա ծանոթ և սիրված դեմք է դառնում Բուխարեստի հայ ազգային շրջանակներում, փնտրված ու ծափահարված «ասմունքի վարպետ» բոլոր հանդեսներում:

1929 թվականից սկսած՝ Լևոն-Կարապետը, ուսուցչի օգնական և քարտուղարի պաշտոն է ստանձնում Բուխարեստի հայոց վարժարանում՝ միաժամանակ շարունակելով իր ուսումը: 1931–1932 ուսումնական տարեշրջանում նա քննությունները հաջողությամբ հանձնելուց հետո ընդունվում է Բուխարեստի պետական համալսարանի գրականության և փիլիսոփայության ֆակուլտետ՝ մասնագիտություն ընտրելով մանկավարժությունը, հոգեբանությունը և հասարակական գիտությունները: Համալսարանը վճռական նշանակություն է ունենում Պալճյանի մտավոր զարգացման, մտահորիզոնի ընդլայնման, մանկավարժական-գիտական, հասարակական-ազգային հայացքների ձևավորման բնագավառում: Երիտասարդ համալսարանականը մեծ սիրով և եռանդով զբաղվում է մանկավարժության, գրականության ու փիլիսոփայության առաջավոր մտքերի ուսումնասիրությամբ: Ուսանողության տարիներին և՛ աշխատում է ազգային վարժարանում, և՛ սովորում՝ միաժամանակ գործուն մասնակցություն բերելով հայ ազգային-հասարակական աշխատանքներում: Այդ շրջանում նա աչքի է ընկնում որպես Բուխարեստի Հայ ուսանողների միության ակտիվ անդամներից մեկը, նաև՝ աշխատակից՝ Հայ մշակույթի բարեկամների ընկերակցության և Հայ մատենադարանի: Մասնակցում է գրաբարի դասընթացների՝ պոլսահայ մտավորական Հակոբ Սիրունու ղեկավարությամբ:

1936 թ. բազմակողմանիորեն զարգացած, կայուն և խոր գիտելիքների տեր Լևոն-Կարապետն ավարտում է պետական համալսարանը՝ ավարտաճառ ներկայացնելով «Կարգապահության հարցը մանկավարժության մեջ» թեման, իսկ 1937 թ.՝ նաև համալսարանի գործնական մանկավարժության բաժինը: Նա բեղմնավոր ու հանրօգուտ ուսուցչական աշխատանք է ունեցել Բուխարեստի հայ կյանքում՝ իր գիտակցական կյանքն ու գիտելիքները նվիրելով ռումինական հողի վրա հասակ առած հայ նոր սերնդի հայեցի դաստիարակության գործին:

1937–1942 թթ. հոգևոր ու մտավորական մտերմություն է ստեղծվում ռումինահայ թեմի առաջնորդ Հուսիկ արքեպիսկոպոս Զոհրապյանի և երիտասարդ ուսուցչի միջև: Այս տարիներին է, որ ապագա Հայրապետը ծանոթանում է Հայ եկեղեցու պատմությանը, դավանանքին, իրավունքին, կազմակերպությանը, նրա հոգու և գիտակցության մեջ ամրապնդվում է սերը և պաշտամունքը դեպի Ս. Էջմիածին: Երիտասարդ ուսուցիչն իր ազատ ժամերն անց է կացնում սրբազանի հարուստ գրադարանում, զբաղվում է Հայ եկեղեցու պատմության, աստվածաբանության, իրավունքի ուսումնասիրությամբ:

1942 թ. հոկտեմբերին վախճանվում է Հուսիկ արքեպիսկոպոսը: Առաջնորդական պատասխանատու Աթոռը թափուր է մնում: Այդ օրերին «աչք ամենեցուն ի նա հայէին»: Բոլորի մտքում գտնվել էր, արդեն կար առաջնորդը: Քահանայության պատիվն աստվածատուր է: Նախախնա-

մական տնօրինությամբ Լևոն-Կարապետը կոչվում է այդ բարձր հոգևոր առաքելության նվիրական գործին: Եվ ահա իր ժողովրդի ընտրությամբ, 1943 թ. սեպտեմբերի 30-ին Լևոն-Կարապետն Աթենքում, Տուրղուդի-Ֆիքսի հայոց Ս. Կարապետ եկեղեցում, Հունաստանի հայոց առաջնորդ գերաշնորհ Կարապետ արքեպիսկոպոս Մազլումյանի ձեռամբ, վարդապետ է ձեռնադրվում՝ վերանվանվելով Վազգեն վարդապետ. մի օրում բարձրանալով աշխարհական վիճակից մինչև վարդապետություն: Բուխարեստի Հայոց եկեղեցու ավագերեց Իգնատիոս ավագ քահանա Քիլիմյանի ընկերակցությամբ դեպի Աթենք կատարած ճանապարհորդությունից վերադառնալուց հետո երիտասարդ վարդապետն իր քառասունօրյա պահեցողության շրջանն անց է կացնում Սուչավայի Հայոց Ս. Հաճկատար պատմական վանքում՝ արմաշական Գնել ավագ քահանա Մանտալյանի հոգևոր վարժողության ներքո:

Իր կոչմանն արժանավայել գիտակցությամբ Վազգեն վարդապետը վերադառնում է Բուխարեստ՝ ստանձնելու թեմի նախ՝ առաջնորդական փոխանորդի, և ապա՝ թեմակալ առաջնորդի պաշտոնը: 1943 թ. դեկտեմբերի 1-ի պետական հրովարտակով ռումինական կառավարությունը հաստատում է նրա ընտրությունը:

Նորընծա Վազգեն վարդապետը, գիտակից իր հոգևոր նոր կոչմանն ու ուսանելու անհագ ծարավով տոգորված, արձանագրվում է իբրև ուսանող Բուխարեստի պետական համալսարանի աստվածաբանական ֆակուլտետում ու 1943 և 1944 թթ. հետևում դասընթացներին:

Իր նոր ու բազմապահանջ առաջնորդական պաշտոնում նա ցուցաբերում է իրեն հատուկ լրջություն, ջերմություն և կազմակերպչական ընդունակություն. իր շուրջն է հավաքում գաղութի ազնիվ ու հայրենասեր տարրերին և նրանց օժանդակությամբ մի գլուխ բարձրացնում է թեմի ազգային-եկեղեցական կյանքը, ստեղծում պատկառանք, մեծ հեղինակություն՝ որպես պատրաստված, խոհուն և հոգեկիր եկեղեցական: Թեմը սիրով ու երախտագիտությամբ է համախմբվում իր հոգևոր հովվի շուրջը՝ թև ու թիկունք հանդիսանալով նրա՝ ազգօգուտ և եկեղեցաշեն գործունեությանը: Վազգեն վարդապետը գլխավորում է գաղութի՝ ազգային-եկեղեցական և մշակութային ողջ կյանքը՝ իր հոտի ծոցում ուժեղացնելով ազգային-եկեղեցական միասնականության ոգին, ստեղծելով հետաքրքրություն դեպի հայ մշակույթը և արծարծելով բոցավառ սեր՝ մեր պանծալի Հայրենիքի հանդեպ: Նրա առաջնորդական տարիների՝ հիմնական ու գլխավոր գործունեությունը եղել է քարոզչությունն ու հովվությունը. ամրապնդել է թեմի կապը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի և Մայր Հայրենիքի հետ, արժանացել՝ երջանկահիշատակ Գևորգ Զ կաթողիկոսի վստահությանը:

Ռումինահայ թեմի անունից Վազգեն վարդապետը, որպես եկեղեցական պատգամավոր, 1945 թ. մասնակցում է Ս. Էջմիածնում գումարված Ազգային-եկեղեցական ժողովին և կաթողիկոսական ընտրությանն՝ իր ձայնը տալով հոգևոր Գևորգ արքեպիսկոպոս Զորեքչյանի:

1948 թ. ռումինահայ թեմի պատգամավորական ժողովը Վազգեն վարդապետին ընտրում է առաջնորդ, իսկ Գևորգ Զ Հայրապետը բարձր գնահատման արժանացնելով նրան՝ իր ազգօգուտ և եկեղեցաշեն գործունեության համար, մայիսի 23-ին Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարում հայրապետական օրհնությամբ շնորհվում է ծայրագույն վարդապետական աստիճան:

1951 թ. հուլիսի 8-ին Գևորգ Զ կաթողիկոսը ռումինահայ թեմի ազգային-եկեղեցական իշխանությունների և ժողովրդի համաձայնությամբ՝ Վազգեն ծայրագույն վարդապետին շնորհում է եպիսկոպոսական աստիճան: Նորաոծ սրբազանը, իրեն հատուկ կորովով, անաղմուկ ու շինարար աշխատանքով և անձնվեր ծառայությամբ շարունակում է առաջնորդական պաշտոնը՝ հոգուտ իր թեմի ազգային-եկեղեցական կյանքի զարգացման ու կազմակերպման: 1954 թ. մայիսին, երջանկահիշատակ Գևորգ Զ Կաթողիկոսի թաղման տխուր առիթով, Վազգեն սրբազանը գլխավորում է ռումինահայ թեմի պատգամավորությունը:

1954 թ. հունիսին Ս. Էջմիածնում գումարված եպիսկոպոսական ժողովում գերաշնորհ Վազգեն եպիսկոպոս Պալճյանն ընտրվում է Ս. Էջմիածնի Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամ: Բուլղարահայ թեմի հատուկ հրավերով 1954 թ. ամռանը, Ս. Էջմիածնից դարձին, սրբազանն այցելում է բուլղարահայ թեմ՝ պատարագելով և քարոզելով գրեթե բոլոր եկեղեցիներում: 1955 թ. հունվարին՝ բուլղարահայ թեմի դիմումով ու Մայր Աթոռի Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի հաստատմամբ, Վազգեն եպիսկոպոսը ստանձնում է նաև բուլղարահայ թեմի առաջնորդի պարտականությունները:

1955 թ. սեպտեմբերի 29-ին Ս. Էջմիածնում գումարված Ազգային-եկեղեցական ժողովը սեպտեմբերի 30-ի երկրորդ նիստում, հանդիսավոր իրադրության մեջ ու խանդավառ մթնոլորտում արտահայտելով Հայրենի Երկրի ու Սփյուռքի մեր ժողովրդի ցանկություններն ու իղձերը՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետ ընտրեց Ռումինիայի և Բուլղարիայի թեմերի բարեխնամ առաջնորդ ու Հոգևոր Խորհրդի անդամ Վազգեն եպիսկոպոս Պալճյանին: Հոկտեմբերի 2-ին վեհաշուք հանդիսությամբ Մայր Տաճարում կատարվեց նորընտիր Հայրապետի կաթողիկոսական օծումը, որին ներկա էին նաև քրիստոնեական քույր եկեղեցիների բարձրագույն ներկայացուցիչներ: Այդ օրը համազգային ուրախության ու հոգեկան միխիթարության տոն էր Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու և բոլոր հայ հավատացյալ հոգիների համար. Վեհափառ Հայրապետի ընտրությունն ու գահակալությունը հանդիսացավ մեր ազգային-եկեղեցական տարեգրության բացառիկ ու անմոռանալի տարեթվերից մեկը, վերածվեց հայ ժողովրդի սիրո և հարգանքի մի վառ տոնի՝ դեպի Ս. Էջմիածինը և նորընտիր Գահակալը: Ազգընտիր Հայրապետն ընդունեց եկեղեցու և ազգի միահամուռ հավատարմությունն ու հպատակությունը՝ որպես աստվածատրյալ Հայրապետ, և բարձրացավ Ս. Լուսավորչի պատմական Աթոռի վրա:

Անցան Ազգային-եկեղեցական ժողովի գումարման, Ամենայն Հայոց Հայրապետի ընտրության և օծման, Սրբալույս Մեռոնի օրհնության ու առաջին 9 եպիսկոպոսների ձեռնադրության խանդավառ և պատմական օրերը: Մայր Աթոռը, իր նորընտիր Հայրապետի գլխավորությամբ, կրկին ներամփոփվեց վանական խաղաղ ու լռին շրջանակի մեջ: Երիտասարդ կաթողիկոսը, իրեն հատուկ հետևողականությամբ և գործիմացությամբ, առաջին իսկ օրերից ձեռնամուխ եղավ Մայր Աթոռի հոգևոր-վանական, մշակութային, տնտեսական կյանքի վերակառուցման ծանր ու պատասխանատու աշխատանքներին: 1957 թ. հունվարի 14-ին հայ հոգևորականությանն ուղղած իր սրբատառ կոնդակում Վեհափառ Հայրապետը գեղեցկորեն գծել էր այն պատկերը, որը պետք է ունենա Մայր Աթոռի միաբանությունն ի մասնավորի և հայ հոգևորականությունն ընդհանրապես:

Վեհափառ Հայրապետի գահակալությունից անմիջապես հետո, նրա ցուցումներով և պահանջով, մեծ ուշադրություն դարձվեց Ս. Էջմիածնի Հոգևոր Ճեմարանի ուսումնական ծրագրի բարեփոխման ու դասավանդման մեթոդներին և դասախոսական կազմի որակավորմանը:

Հայ Եկեղեցու վերականգնման աշխատանքներում և հայ ժողովրդի կրոնաբարոյական դաստիրակության գործում Վեհափառ Հայրապետը մեծ և պատասխանատու դեր է հատկացրել ընդհանրապես Հայ կրոնական մամուլին, ի մասնավորի՝ Մայր Աթոռի պաշտոնաթերթ «Էջմիածին» ամսագրին: Նա ամսագրի խմբագրապետն էր, գլխավորում էր խմբագրական մարմինը և ղեկավարում խմբագրական աշխատանքները, իսկ պարբերականը նրա կենդանի խոսքն էր՝ ուղղված իր զավակներին, Մայր Աթոռի հարազատ որդիներին:

Վեհափառ Հայրապետի գործունեությունը Մայր Աթոռում բազմաոլորտ էր: Հովվապետը չուներ անձնական կյանք. ապրում էր իր Եկեղեցու, իր ժողովրդի ամենօրյա ուրախություններով և տեսիլքներով:

Վազգեն կաթողիկոսը հոգեկան նկարագրի բնորոշ առաջին հատկանիշներն են եղել կարգապահությունը, սկզբունքայնությունը հրահանգների գործադրության մեջ, հետևողականությունը, բայց նաև՝ քրիստոնեական հաշտարար ոգին՝ ելնելով ընդհանուր գործի շահերից: Վեհափառ Հայրապետի հոգևոր նկարագրի առանձնահատկությունն է եղել անկողմնակալությունը: Նա հոգևոր հայրերի հանդեպ, անկախ նրանց դիրքից և աստիճանից, ունեցել է անաչառ ու առարկայական վերաբերմունք:

Եկեղեցական, վարչական ու կրթական գործերից ազատ իր ժամերը Վեհափառ Հայրապետը հատկացրել է ընթերցանությանը: Լայն մտահորիզոնի և հետաքրքրության տեր անձնավորություն է եղել Վազգեն կաթողիկոսը: Նրան հավասարապես հետաքրքրել են գրականությունը, արվեստը, գիտությունը, ի մասնավորի՝ երաժշտությունն ու նկարչությունը:

Վեհափառ Հայրապետը շատ բարձր է գնահատել նաև ժամանակի հայ մշակութային արժեքները: Նրա համար մեծ բավականություն է եղել Վեհարանում շրջապատվել մտավորականներով, որոնց հետ սիրել է զրուցել գիտության և արվեստին վերաբերող հարցերի շուրջ: Նրա օրոք Վեհարանը դարձել է յուրօրինակ «ազգային-եկեղեցական վերնատուն»:

Մեծագործ Հայրապետը ոչ միայն գործի մարդ էր, այլև՝ խոսքի ու գրչի: Դեռևս ուսուցչության տարիներին է դրսևորվել այդ սերը, ինչի վառ վկայություններն են նրա թղթակցությունները մամուլի տարբեր օրգանների հետ, ինչպես նաև՝ նախաձեռնությունը նոր պարբերական հիմնադրելու ուղղությամբ:

Վազգեն Վեհափառն ապրել ու գործել է մի ժամանակաշրջանում, երբ Աստծո խոսքի կարևորությունը մղված էր երկրորդական պլան: Սակայն նա խոհեմ և կշռադատված գործով ու խոսքով կարողանում էր Հայ Առաքելական Եկեղեցին և նրա հետևորդներին առաջնորդել դեպի խաղաղ նավահանգիստ:

Նկատենք, որ Վազգեն Վեհափառն իր գործունեության ընթացքում, հատկապես՝ 1950–1960-ական թվականներին, հետևողականորեն արծարծել է Լեռնային Ղարաբաղի ու Նախիջևանի՝ Սովետական Հայաստանին վերամիավորելու գաղափարը: Իսկ թե նա ինչ դերակատարություն է ունեցել Արցախյան շարժման, ապա՝ Հայաստանի երրորդ Հանրապետության հռչակ-

ման գործում, բավական են հետևյալ խոսուն փաստերը. նրան են տրվել նորանկախ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու առաջին անձնագիրը, նաև՝ ազգային հերոսի բարձրագույն կոչումը՝ ազգային ու հոգևոր արժեքների պահպանման և բազմապատկման գործում բացառիկ ծառայության համար:

Վազգեն կաթողիկոսն իր գահակալության տարիներին ապրեց և գործեց ոչ միայն որպես ազգի Հայրապետ, այլև՝ Հայ Եկեղեցու պարզ ու համեստ հոգևորական: Թերթելով մամուլի էջերը, ծանոթանալով վավերագրերին, լուսատեսա նյութերին՝ հաճախ նրան կարող ենք տեսնել տարբեր երկրների հայկական կամ օտար եկեղեցիների խորաններից Աստծո խոսքը քարոզելիս: Նրա համար ցանկացած եկեղեցական տոն լավագույն առիթ էր քարոզելու հայրենասիրություն և եկեղեցասիրություն, որոնց միջոցով նա փորձում էր հագուրդ տալ իր ներսում առ հայրենին և եկեղեցին կուտակված մեծ սիրուն: Քարոզները կարդալիս Վեհափառ Հայրապետի համար Հայրենիքից, հայ ժողովրդից ու Ս. Էջմիածնից վեր չկար այլ արժեք. «Մենք իբրև Հայոց Հայրապետ, Մեր սեպուհ պարտքը կնկատենք անդադար հնչեցնել, հազար խոսքերով, հազար ձևերով լսելի դարձնելու համար մեր օրերու հոգևոր-ազգային կյանքի գերագույն ճշմարտությունը. թե՝ հայության միակ ապահով խարիսխը աստվածակառույց Սուրբ Էջմիածինն է, և հայ հողը հայրենի: Հայաստան, հայ ժողովուրդ, հայոց պատմություն, իրարմե անբաժան են, և միասին անբաժան են Սուրբ Էջմիածնեն»:

... Ի վերջո, իր շիրմաքարի արձանագրությունը պատահական ընտրություն չէ, այլ մարգարեաբար արված արձանագրություն, որն այսօր փաստացի արտահայտում է երանաշնորհ Հայրապետի անձի և գործի նկատմամբ ունեցած ողջ հայ ժողովրդի սերը: Վազգեն Վեհափառի նկատմամբ սերը, հարգանքն ու մեծարումը ստիպում են մեզ ասել, որ սիրելի Հայրապետ իսկապես «ՍԷՐ ՈՉ ԵՐԲԵՔ ԱՆԿԱՆԻ»:

ԱՐԱՐԱՏ ՔՀՆ. ՊՈՂՈՍՅԱՆ

Պ. գ. թ., Ս. Էջմիածնի Մատենադարանի և հրատարակչության տնօրեն: Գիտական հետաքրքրությունները՝ հայ ազատագրական պայքարի պատմություն, հայ եկեղեցու պատմության աղբյուրագիտություն, հայ գրատպության պատմություն: Հեղինակ է ավելի քան 40 հոդվածի:
terararatqahana@gmail.com